

ŽALIA SPALVA LIETUVIŲ KALBOJE

ALOYZAS GUDAVIČIUS

Šiaulių universitetas

gudavicius@hu.su.lt

Žalia spalva priklauso prie vadinamųjų pagrindinių spektro spalvų, ir tai patvirtina jos pavadinimų etimologija, nurodanti prototipinę spalvos referenciją. Baltų ir slavų kalbose žalia spalva pavadinančių žodžių šaknis susijusi su reikšmėmis ‘želti, žolė’, germanų kalbose – su reikšme ‘augti žemėje’.

Kalbininkai nurodo, kad žalios spalvos pavadinimai slavų ir kitose kalbose pasižymi aiškiu ambivalentiškumu – sunkiai suderinamomis reikšmių struktūromis. I. Vankova, tyrinėjusi čekų kalbos žodžio *zelený* semantiką, teigia: „Žalia yra ne tiktai pavasario gamtos šviežumo, būsimos derliaus vilties, gyvenimo džiaugsmo ir pan. spalva, bet taip pat nuodų, ligos ir nykimo požymis“ (Vankova 2003, 9). Žalios spalvos ambivalentiškumas būdingas ne tik čekų, bet ir kitoms slavų ir ne tik slavų kalboms, manoma, kad tai ateina iš seniausių indoeuropietiškos kultūros vaizdinių. Lietuvių kalbos žodžio *žalias* semantika, atrodo, taip pat gerai iliustruoja pasaulio prieštarumą ir galimą diametraliai priešingą to paties reiškinio (požymio) vertinimą. Šio straipsnio tikslas – pasiaiškinti sudėtingą šio žodžio semantiką ir pabandyti atskleisti joje atspindėtą tautos pasaulėvaizdžio dalelę. Mūsų akiratyje buvo ne tik būdvardžių *žalias*, *-a* semantinė struktūra, bet ir vedinių semantika. Juk gramatiniai vediniai *žalias* – *žaliai* – *žaliuoti* (*pažaliuoti*, *sužaliuoti*) – *žaliavimas* leksinės reikšmės požiūriu visai nesiskiria, skiriasi tik labiau apibendrinta, vadinamoji gramatinė reikšmė, pabrėžianti kiek kitokį tos pačios situacijos aspektą (profilį), pavyzdžiui, *žolė žalia* ir *žolė žaliuoja* nusako tą pačią situaciją, tik pirmuoju atveju žolės požymis statiškas, o antruoju – dinamiškas, procesualus. Leksiniai vediniai, žinoma, jau yra skirtingų objektų, veiksnių ar požymių nominacijos, tačiau ir jie išsaugo motyvacinį pamatinio žodžio semantinį požymį, vadinasi, ir patvirtina jo vienokį ar kitokį semantinį požymį, pavyzdžiui, *žaliukė* ‘kikilių šeimos paukštelis, žalsvomis plunksnomis’.

Pagrindinė tyrimo medžiaga – Lietuvių kalbos tekstynas (<http://donelaitis.vdu.lt>). Buvo peržiūrėtas grožinės literatūros (knygos) blokas pagal žodžius *žalias*, *žalia*, *žali*, *žalios*, *žaliuo**, *pažaliav**, *žaliūk**, iš viso per 1000 konkordanso eilučių. Taip pat pasinaudota LKŽ medžiaga. Kai kurie pavyzdžiai paimti iš lietuvių poetų tekstų.

Spalvų pavadinimų semantika ir pati spalvų spektro konceptualizacija geriausiai paaiškinama remiantis prototipų teorija. Pagal ją, žodžio reikšmės pagrindą sudaro kategorijos – pasaulio daiktų, reiškinių, požymių klasės, kurios tuo žodžiu pavadinamos. Kategorijos, į kurias suskirstome pasaulį, turi labai neaiškias ribas, nes į jas sugrupuojami daiktai ir reiškiniai yra skirtingi ir nevienodai gerai reprezentuoja tas kategorijas, t. y. turi daugiau ar mažiau toms kategorijoms būdingų bruožų. Tipiškiausi kategorijų atstovai ir vadinami prototipais. Pavyzdžiui, vaisiaus prototipas lietuviams gali būti obuolys, gal ir apelsinas, bet ne kokosas ar duonmedžio vaisius. Suprantama, kad ir žodžio *vaisius* reikšmės pagrindą sudarys tie požymiai, kurie būdingi tipiškam vaisiui (obuoliui), o ne menkai pažįstamam. Skirtingose kultūrose, atrodytų, tų pačių daiktų ar reiškinių prototipai gali skirtis, kartais tas skirtumas gali būti labai ryškus. O. Kornilovo teigimu, Taivanyje prototipinis citrinos vaisius yra ne geltonos, o žalios spalvos; dangus ir jūra nėra mėlyni, nes dėl geografinių ir klimato sąlygų ir dangus, ir jūra yra blausios pilkšvos spalvos (Kornilov 2003, 157–158).

Daugelis tikrovės daiktų yra tam tikros spalvos, įprasti ir dažnai pasitaikantys tokios spalvos skleidėjai yra atitinkamų spalvų pavadinimų pagrindas kalboje. Nė vienam lietuviškai kalbančiam nekelia abejonių palyginimai: *baltas kaip sniegas, juodas kaip anglis, mėlynas kaip dangus, raudonas kaip kraujas* ir pan. Žalios spalvos prototipas – šviežios žolės, medžio lapų spalva: *Baltas kaip sniegas, žalias kaip dobilas, raudonas kaip kraujas* (vyšnia) LTR LKŽ; *...retai kur čionai būna tokia žalia žolė – mat žemė įmirkusi t; Net beržo lapelis kol žalias, tol gyvas t; ir žalias žalias pataisų vainikas palei miško laukymėje išsirikiavusias eglutes t; Žemėj Lietuvos ažuolai žaliuos t*. Prototipinę žodžio *žalias* reikšmę realizuoja labai dažna metoniminė žodžio vartosena – medžių, miško, pievų ar bet kokio žemės ploto, padengto žaliuojančiais augalais, apibūdinimai: *Žalioje girelėje gegutė kukavo* LB155 LKŽ; *Labai liūdna pasidarė namelyje ant apvalaus kalnelio po žalia, plačia liepa t; Kiemas žalias žalias – žolytė dar neaukšta t; Birželis! Kaip jis begali būti žalias ir gražus, kai tremiamų į Sibirą ašarom aplaistytas t*. Net ir labai originali žodžio vartosena poetiniuose tekstuose remiasi į apibendrintą *žalio* prototipą: *... juoda riksmo spalva šviesėja ir sklaidosi aplinkui, o į jį patį įsiveržia žalias ir mėlynas amžinumas t* [gamtos amžinumas → žalias amžinumas, nes gamta žalia]; *Samana, šiekštos, ty-la. Vasaromis siūbteli per kapelius tik žalias vėjas t* [medžiai, augmenija žalia → ošiantis juose vėjas – žalias]; *Beržų linkėjimai žali, žali t* (beržų lapai žali → beržų linkėjimai žali); *Iš horizonto / atleikia žalias / vasaros raitelis: / žalias jo pėdsakas, / žalias šešėlis / peršoka upę [...]* J. Marcink. Tiesiog simbolišką prototipinio vasaros žalumo išplėtimą matome Just. Marcinkevičiaus eilėraštyje „Žalias vėžys“, kur ne tik *žalia žolė, žalios bangos, žalias gaivalingas uraganas*, bet ir *Žalios žuvis, ežerai ir pilys. / Žalios samanės ant kuorų želia. / Žalias pienas nuo koštuvų pilas. / Žalias audeklas per veją žalią ir net ... vaikai triukšmingai gaudo / šeštą Zodiako ženklą – žalią Vėžį*.

Pastaraisiais metais vis dažnesnis Europos kalbose žalios spalvos pavadinimų vartojimas reikšme ‘ekologiškas, atitinkantis gamtos dėsnius’. Pavyzdžiui, švedų kalboje *grön el* ‘žalioji elektra’, t. y. gaunama panaudojant natūralius šaltinius, pa-

vyzdžiui, vandens elektrines; *grön energi* ‘žalioji energija’, t. y. vandens energija; *gröna tekniker* ‘žalioji technika’, t. y. dirbantis gamtos apsaugos sferoje; *kör lite grönare* ‘važiuok žaliau’, t. y. taip, kad mažiau terštum orą (Teodorowicz-Hellman 2000, 79). Lietuvių kalboje žodis *žalias* tokia reikšme vartojamas daug siauriau, turbūt tik *Žaliųjų partija* ir *žalieji* ‘visuomeninio judėjimo, kovojančio už ekologiją, atstovai’.

Skirtingos, nors ir į tą patį prototipą besiremiančios reikšmės skirtingose kalbose gali būti specifinių realiųjų ar materialinės kultūros ypatybių rezultatas. Pavyzdžiui, čekų kalboje *zelený* apibūdina žmones, nešiojančius žalią uniformą, mundurą: *zelená krev* ‘žalias kraujas’, t. y. medžiotojų; *být v zeleném* ‘būti žalia uniforma’, t. y. tarnauti kariuomenėje; *zelenej mozek* ‘žalios smegenėlės’ – įžeidžiantis pasakymas apie profesionaliai tarnaujantį kariuomenėje (Vaňková 2003, 19).

Prototipinę reikšmę turi įvairiausių žalios spalvos artefaktų apibūdinimai: *žalias Lietuvos karininko apsiaustas, nedidelis žalias medinis namas, žalios šviesoforų spalvos t; Tris paras aiškinau kyšio struktūrą. Ketvirtosios rytą sudėjom Antano žaliuosius* [dolerius, kurių spalva žalsva] *į žydrą voką, perrišom tautine juoste, ir aš nunešiau t.*

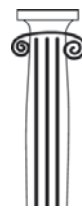
Prie prototipinių reikėtų priskirti kai kurių gyvūnų, jų kūno dalių spalvos apibūdinimus: *...sakiau žiūrėdamas į žalias kaip jaspis jos akis t; ...linksmai čirpsėjo stambus žalias svirplys t; ...tik zum ir ilėkė vabaliukas: visas žalias, sparniukai auksiniai t.* Paprastai *žali* būna balų, pelkių gyventojai – *žalia varlė, žalias roplys, žalias žaltys*. Jų žalumas ne visada itin ryškus ir labiau gali būti siejamas su priklausymu chtoniniam pasauliui, jei tai nėra kokios gyvūnų rūšies terminologizuotas pavadinimas, plg.: *Išbalusi kalnų mirtis / Mums rodo žalią snukį* S. Nėris; *Žalio žalčio glėby aš antra jau diena, / Taip toli, taip toli aš vienužė viena* S. Nėris.

Į prototipinę *žalias* reikšmę remiasi nemažai daugiau ar mažiau nutolusių išvestinių metaforinių reikšmių. Prototipinė žolės, medžių lapijos spalva yra ta, kuri būna pavasarį ir vasarą, kai augmenija gyva, kai ji atsiranda po žiemos ir auga; vystančių, mirstančių augalų spalva jau nebe žalia. Daugelyje kalbų metaforinių perkėlimų pagrindas yra būtent jaunos, šviežios, pradedančios augti, dar neįgavusios brandumo žolės požymis. Tokios metaforinės reikšmės būdingos ir lietuvių kalbai:

1) ‘neprinokęs, apie vaisius, uogas’: *... ir žemėn tai šen, tai ten papteldavo žalias obuoliukas... t; Privalgo žalių obuolių, paskui pilvus skauda* Dkš. LKŽ; – *Kieno obuoliai? – klausia motina. – Petrienė davė. Žali, bet gardūs t;*

2) ‘neišdžiūvęs, apie malkas, lentas’: *...nes uosis, kad ir žalias, gerai dega ir beveik neskleidžia dūmų t; Su žaliais alksniais reik rūkyt – gražiausia mėsa* Bsg. LKŽ;

3) ‘neparuoštas iki galo, nevirtas, nekeptas, apie maistą’: – *Ar tu valgai žalias sasiskas? – Arba žalias, arba pakepintas; Ji vis tiek stropesnė nepasidarė, maitinosi žalia žuvimi, nes išsivirti tingėdavo t; Mažiausia dvylika kilų reikia žalių [grybų], ka sausų būt kilas* Nč. LKŽ;

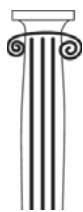
4) ‘neapdorotas, apie odą, kailį, medžiagą’: *Žalia kailį, tik nuimtą nuo avelės, ištiesdavo, ištepavo koše i surišdavo* Klt. LKŽ; *Dar audeklas žalias, nebalintas* Krš. LKŽ;

5) ‘nesubrendęs žmogus, neturintis reikiamo patyrimo’: ...*kad nepradurtų padangos ir kad koks nors vaikėzas – žalias ir nepatyręs vairuotojas...* t; – *Aš juk tokiam darbui, galima sakyti, visiškai žalias* t; *Ak, kaip aš tau su Hana pavydžiu žalios jaunystėlės, kaip taip lengva susipykti ir taip saldu susitaikyti* t;

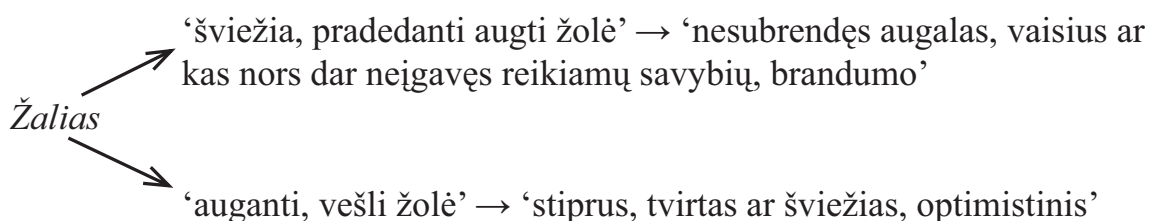
6) ‘ne iki galo padarytas darbas, teiginys, mintis’: *Akviljina iškart užsidegė, puolė dėstyti savo žalias idėjas* t.

Visai kitokio pobūdžio yra neseniai išplitusi metoniminė žodžio *žalias* vartoseną, besiremianti į prototipinę žalios šviesoforo šviesos reikšmę – ‘judėjimo, apskritai kokio nors veiksmo ar veiklos laisvė, apribojimų panaikinimas ir pan.’. Ši reikšmė aktualizuojama junginiuose *žalia šviesa, žalia gatvė*, taip pat *žalia korta / kortelė* ‘vairuotojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas užsienyje, taip pat dokumentas, leidžiantis emigrantams gyventi JAV’: *Ką gali padaryti Bažnyčia, kovodama su alkoholizmu, jei uždegama žalia šviesa alkoholio ir tabako reklamai* t; *Toks nuosprendis nereiškia, kad uždegama žalia šviesa privačioms radijo ir TV kompanijoms* t; *Mobiliojo ryšio plėtrai – žalia šviesa* t; „*Pedagoginės klinikos*“ idėjai taip pat turėtų atsirasti *žalia gatvė* t; *NEFKO pasirašė atitinkamą sutartį ir investiciniam projektui buvo duota „žalia gatvė“* t; *Šviesoforas sujungtas su Savanorių pr. šviesoforais koordinuotu darbo ciklu (žalioji banga)* t; *Pas mus draudimo sumos ir įmokos mažos, o „žalia korta“ kainuoja brangiai, todėl greičiausiai vairuotojams reikės primokėti* t. Šios reikšmės naujumą rodo ir tai, kad žodžių junginys kartais rašomas kabutėse.

Skirtingai nei kitose kalbose lietuvių kalboje žodis *žalias* turi metaforinę reikšmę ‘stiprus, tvirtas’: *Žali buvo vyrai, o išmirė karščiais, i gana* Lž. LKŽ; *Lyg viesulo sūkurys į kambarį įlekia jaunas, žalias vyras* J. Mik. LKŽ. Šią reikšmę patvirtina vediniai *žaliūkas (žaliukas)* ‘stiprus, sveikas žmogus, stipruolis, tvirtuolis’: *Narsūs ir sumitę žaliūkai žirgus savo it smakus piestu vien šankino* S. Dauk. LKŽ; *Gėda, danajai, žaliukai jaunieji!* HI LKŽ; *Trys stiklinės to alaus išverčia iš kojų žaliūką vyrą. Tau, tėvuk, užtektų ir dviejų su puse* t; taip pat: *Ten berneliai dainuoja, ten jaunimas žaliuoja* LTR (Pnd) LKŽ. Ši metaforinė reikšmė remiasi į prototipinės reikšmės požymį ‘augantis, vešlus’ ir patvirtina gyvenimo džiaugsmo, optimistinės ateities asociacijas, kurias gali sužadinti šis žodis, plg.: *Iš pilko peleno, iš skausmo, iš griuvėsių tu su pavasario žalia šaka kelies* B. Braz. LKŽ; *Gera, gyvenimas toks žalias, toks šviesus...*; *Noriu viena pagyvent žaliai* Žg. LKŽ. Šviesiasias žalios spalvos asociacijas iliustruoja ir LKŽ skiriama šiandieninei vartosenai, matyt, neaktuali reikšmė ‘puošnus, išpuoštas, dailus’: *Ir įvedė į naują klėtužę, pasodino už žalio stalužio* RD59 LKŽ; *Žalių šilkų kaspinėliai, vainiks ant galvelės* JD101 LKŽ. Pastaroji žalios spalvos reikšmė koreliuoja su naujos meilės, įsimylėjimo simbolika, kuri egzistavo spalvų simbolikoje viduramžiais – žalios spalvos akcentas apdaro paletėje reiškę, kad asmuo, vilkintis tokiu rūbu įsimylėjo ir kad tai yra nauja ir kartu priimtina situacija (Tokarski 2004, 28).

Metaforos pobūdį lemia ne tik pati ištakos sfera kaip tam tikras visuminis daikto ar reiškinių vaizdas, bet ir atskiri ištakos sferos požymiai. Lemia pasirinktas ištakos sferos aspektas – profilis. Taigi, nors metaforų ištakos ir tikslo sferos sutampa, jos gali esmingai skirtis, jei metaforiniam perkėlimui pasirinktas skirtingas profilis, t. y. kalbantieji pasirinko skirtingus tam tikro daikto, reiškinių požymius. Matyt, taip gali būti paaiškintos antonimiškos metaforinės žodžio *žalias* reikšmės, besiremiančios į tą pačią prototipinę reikšmę:

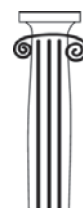

Kitos *žalias* reikšmės sunkiai suvedamos į prototipinę ir nevienodai aiškinamos kalbininkų.

Neigiamai konotuotos žalios spalvos pavadinimų reikšmės siejamos su priešišku žmogui chtoniniu pasauliu, plg. lenk. *zielona woda*, taip pat rusų *зелёная вода* ir ukr. *зелена вода* – sakoma apie stovintį vandenį, nešvarų, su pūvančiais augalais, „žydintį“; paslaptingos vandenyje gyvenančios būtybės – vandeniai, undinės yra žalios spalvos, žali jų plaukai, akys ir oda. Su žalia spalva siejamas kai kurių produktų gedimas, nykimas. Tokių, tiesiog antonimiškų prototipinei reikšmių buvimą žodyje *žalias* I. Vankova aiškina žalios ir raudonos spalvos opozicija: žalia yra augmenijos spalva, o raudona (rausva) būdinga žmogui (rausvi skruostai – sveikatos požymis) (Vaňková 2003, 11). Taigi šios *žalias* reikšmės iliustruoja augmenijos pasaulio ir žmogaus opoziciją: spalva, kuri būdinga gamtai, negali būti natūrali žmogui. O tai, kas nenatūralu žmogui, kaip tik tinka priešiškam žmogui – chtoniniam pasauliui.

Lietuvių kalboje su paslaptingu chtoniniu pasauliu susijusios žalios spalvos pavadinimas dažniausiai vartojamas junginiuose *žalias vanduo*, *žalios bangos*, *žalia gelmė*: *Žvaigždės ten byrėjo / Vasaros naktim, / Ten vanduo žiūrėjo / Tamsžalėm akim* S. Nėris; *Net užsimerkęs aš mačiau jas – tas žalias bangas ir tuos juodus audrų debesis, žaibų pašvaistes, laivus t; Pora metrų nuo kranto – ir jau virš galvos, o toliau tik žalia, neperregima gelmė t; Pakilo didelė, žalia, žiburiuojanti banga ir perliejo Pelytę, bėgančią pakrante t; Aplenkia užakusį šulinį. Nežiūrėdama mato jo akyje žaliuojantį vandenį, kuriame kurkulus leidžia varlės t.*

Tokių junginių buvimą galima aiškinti ir daug paprasčiau. Kadangi vandens spalva priklauso nuo dangaus bei aplinkos spalvos, gylio ir kitų dalykų, tai ten, kur daug augmenijos aplink vandens telkinį arba jame pačiame, vandens spalva atrodo žalsva. K. Vašakova teigia, kad ekvivalentiška lenkų kalbos žodžio *zelony* reikšmė tiesiogiai susijusi su prototipine žalios spalvos referencija, o su žaliu vandeniu susijusi chtoninių būtybių – vandenių, undinių, nimfų, skenduolių, kitų pasakiškų būtybių,

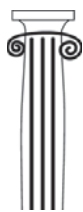
jų plaukų ir akių spalva. Toks metoniminis ryšys visiškai suprantamas, nes tos chtoninės būtybės gyvena vandenyje, dažniausiai pelkėse, tvenkiniuose, liūnuose ar telkiniuose, apaugusiuose žolėmis ir medžiais (Waszakowa 2000, 68). Tačiau atrodo, kad žalia vandens spalva – ne vien tik spalva, bet kartu ir tam tikra paslaptis, nepažįstamas pasaulis, kartu ir traukiantis, ir atgrasantis. Kitokia semantika vietnamiečių kalbos žodžio *xanh*, nediferencijuotai pavadinančio augmenijos, giedro dangaus ir ramios jūros spalvą; šis žodis, kaip ir lietuvių kalboje, gali apibūdinti vandens spalvą, tačiau tik švaraus, permatomo, kuriame atsispindi pakrantėje auganti augmenija ir medžiai (Xoàng thu Oanh 2000, 129).

Žalios spalvos paslaptinę patvirtina ir dažnas junginys *žalia šviesa*, paprastai kai kalbama apie mėnulio, žvaigždžių ar kokią kitą paslaptinę šviesą (tai netai koma artefaktų, pavyzdžiui, šviesoforo spalvos apibūdinimo, kai remiamasi tiesiog į prototipinę reikšmę): *Debesuotu dangumi, properšomis apšviesdamas žemę žalia spindinčia šviesa, plaukia priešpilis mėnuo t; Staiga parke pasirodė Kunigaikštis. Pergubrės akys iš laimės tvykstelėjo žalia ugnimi t; Nesinori nusmegti ten, iš kur ateina šitas pamėkliškas juokas ir tie žali spinduliukai ant JO veido. Kas tai?.. Nakties dugnas?.. t*. Čia dera ir junginys *žalias vynas* (... *vėjas šlaistos po gatves, Kur kitados tave sutikt galėjau. Kur buvo žalias vynas – ten vanduo. Visi visi praėjo karavanai... t*). Sunku sutikti su LKŽ, kuriame visi *žalias vynas* junginiai pateikiami kaip reikšmės ‘puošnus, išpuoštas, dailus’ atspalvis ‘gražus, malonus’.

Žalia akių spalva ne taip jau reta realiame gyvenime, vadinasi, junginys *žalios akys* aktualizuoja prototipinę *žalias* reikšmę: *Šviesiaplaukės tetulytės akys žalios. Lašas į lašą, kokios buvo ir motulės. Dėl to būna ir gera, ir liūdna t*. Tačiau meniniame tekste žalia akių spalva dažnai siejama su tam tikra paslaptimi: *Mano languose vijokliai / Kalbas su naktim. / Atėjai žalčiais apjuostas, / Su žaliom akim S. Nėris; Žalios akys yra mano nelaimė, mano pragaištis. Ir kad Reginos akys pažaliavo tik todėl, kad ji sutiko mane t; Tavo akys žalios kaip gelmių dugnas. Ar iš jūros dugno gimei? t*.

Taip pat *žalios seilės, putos*: *Juos [Sigutės pelenėlius] karvutė lyžtelėjo – / žalia seilė drykstelėjo S. Nėris; – Duodi išgert, viską tau vienam papasakosiu! Žalios putos dribo iš jo nasrų, senas frenčius buvo apkibęs šapais t*.

Opozicinėmis prototipinei šviežios žalumos, bundančios gamtos ir gyvenimo džiaugsmo reikšmei, susijusiomis su chtoniniu pasauliu, reikia laikyti dar dvi žalios spalvos asociacijas: gedimo ir neigiamo emocinio išgyvenimo ar fizinio nuovargio. Pažymėtina, kad šios reikšmės realizuojamos tik veiksmazodžio *pažaliuoti* semantinėje struktūroje (paprastai dalyvinės formos *pažaliavęs, pažaliavusi*). Tai taip pat liudija apie tai, kad žalia spalva priešiška žmogui ir daiktams, kurių normali spalva yra kitokia, ir negali būti priskiriama kaip nuolatinis požymis (priešingai negu *žalias vanduo, žalia šviesa*). Pažaliavę nuo senumo, drėgmės gali būti metalo, medžio ar kitų medžiagų gaminiai, trobos, rąstai, akmenys ir pan.: *Jis nufotografavo mus toje senoje, apleistoje sodyboje, prie pažaliavusios nuo drėgmės sienos t; Ardamas nora-*

go palyčia iškelia pažaliavusių sagtelių, sudegusių kryžiukų ir nešventintų kaulų t; ...po garbanotom šakom paspausta kita pirkelė, visa pažaliavusi, juodais langeliais, kurie kaip gyvi nėra matę saulės t; ...klibino nuo amžiaus ir vandens pažaliavusių polių ir akmenis, suverstus prie molo t. Be abejonės, visi šie pažaliavę daiktai iš tikrųjų yra jei ne visai žalios, tai bent žalsvos spalvos, tačiau visais atvejais stiprus ir senėjimo, gedimo, nykimo požymis. Dar mažiau žalumo požymio turi pasenę, gendantys maisto produktai: ...pasiimdavau butelį kefyro bei gabaliuką pažaliavusių virtos dešros t; ...ji buvo pilna sudžiūvusių, sužiedėjusių, juodų, šviesesnių ir pažaliavusių duonos plutgalių t.

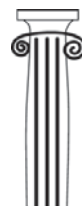
Bene menkiausiai motyvuota atrodo reikšmė ‘apie pasikeitusią, persimainiusią veido spalvą dėl staigaus pykčio (baimės, sukretimo?) ar dėl didelio fizinio nuovargio (ligos)’: ...o jūs ne ką geriau su mumis elgiatės, – atrėžė ji. Karininkas pažaliavo. – Was sagen Sie, was? Aš jums parodysiu elgesį; ...tėškė juo į geltonų nedažytų valgyklos lentų sieną t; prižiūrėtojas, mačiau, pažaliavo... „Čto, čto?! – šūkčiojo pasitraukdamas toliau. - Zabastovka?!“ t; Bufetininkė Nadiežda, jauniausias žmogus laive, vaikšto pažaliavusi, nors dirbti reikia t; Rauni rauni tuos linus, an vakarą jau akyse žalia Alz. LKŽ; taip pat: ... praplėšė gražų ir lygų, dumbliais užaugusį paviršių. Mauruotas, varvantis, žalias veidas – pamišimas ir skausmas t. Plg. populiarių čekų frazeologizmą zelený jak sedma ‘žalias kaip septinkė [pikų septynakė, pikų spalva – žalia]’. Pripažįstant realumą dvigubos opozicijos „augmenijos pasaulis : žmogus“ su žalias – nežalias implikacija ir „žmogus : chtoninis pasaulis“ su nežalias – žalias implikacija, nesunku paaiškinti, kodėl apie žmogų (žmogaus veidą) sakoma pažaliuoti, nors šiuo atveju žalios spalvos turbūt neįmanoma įžiūrėti, o tik pabrėžiamas veido išblyškimas. Afekto būsenoje ar pervargęs žmogus nebeatrodo natūraliai, įgauna paslaptingo, nežmogiško pasaulio spalvą. K. Vašakova pažymi šią reikšmę kaip nesusijusią su prototipu, metaforinę, tačiau jos metaforiškumo niekaip nepaaiškina (zielony z przerażenia, ze strachu, zielony z zimna) (Waszakowa 2000, 69).

Išvados

1. Žalumo koncepto centrą lietuvių pasaulėvaizdyje, be abejo, sudaro šviežios žolės, vešlios augmenijos lapijos spalvos įvaizdis, kuris kalboje reiškiamas prototipinėmis žodžių žalias, žaliuoti, žalumas reikšmėmis. Į prototipinę žalias reikšmę remiasi išplėtota metoniminė žalumo žodžių vartosena.

2. Įprastinė metaforinė būdvardžio žalias vartosena remiasi šaltinio srities (source domain) požymiu ‘pradedantis augti’. Specifine lietuvių kalbai laikytina metaforinė vartosena, kurios pagrindas – ištakos srities požymis ‘vešlus’. Skirtingų požymių dominavimas vadinamosiose perkeltinėse reikšmėse iliustruoja ambivalentišką žalumos vertinimą, kuris abiem atvejais orientuotas į žmogų: ‘netinkamas, nesubrendęs, neigavęs reikiamų savybių’ ir ‘stiprus, gražus’.

3. Paslaptingo chtoninio pasaulio reiškinį apibūdinimas žalia spalva remiasi opozicija žmogus – chtoninis pasaulis. Žmogaus, gyvybės spalva – raudona, o

mirties, šešėlinio pasaulio būtybių – žalios. Žmogui žalia spalva – nenatūrali ir net grėsminga.

4. Žmogus susijęs ir su fiziniu, ir su chtoniniu pasauliu, todėl abu šie pasauliai gali būti metaforiško žmogaus mąstymo šaltinių sferos ir todėl žmogaus apibūdinimais epitetais *žalias*, *žaliuoti* gali būti tiesiog diametraliai priešingi. Taigi, koncepto *žalias* ambivalentiškumas sietinas su dviguba opozicija: „augmenijos pasaulis – žmogus“ su *žalias* – *nežalias* implikacija ir „žmogus – chtoninis pasaulis“ su *nežalias* – *žalias* implikacija.

Literatūra

Kornilov 2003 – Корнилов О. А. *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*. Москва: ЧеРо, 2003.

Teodorowicz-Hellman E. *Zielony i niebieski w języku polskim w porównaniu z grön i blå w szwedzkim. Studia z semantyki porównawczej*. Część I. Warszawa: Wydawnictwo uniwersytetu Warszawskiego, 2000.

Tokarski R. *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.

Xoàng thu Oanh. Znaczenia podstawowej nazwy barwy xanh w języku wietnamskim. *Studia z semantyki porównawczej*. Część I. Warszawa: Wydawnictwo uniwersytetu Warszawskiego, 2000.

Vaňková I. Językowe i kulturowe odniesienia czeskiej nazwy barwy zelený. *Studia z semantyki porównawczej*. Część II. Warszawa: Wydawnictwo uniwersytetu Warszawskiego, 2003.

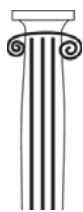
Waszakowa K. Struktura znaczeniowa podstawowych nazw barw. Założenia opisu porównawczego. *Studia z semantyki porównawczej*. Część I. Warszawa: Wydawnictwo uniwersytetu Warszawskiego, 2000.

Aloyzas Gudavičius

GREEN IN THE LITHUANIAN LANGUAGE

Summary

Green belongs to the main colours of the spectrum and this is confirmed by the etymology of its name, indicating prototypical reference to the colour. In Baltic and Slavonic languages, the root of the words, naming green, is related to the meanings ‘to sprout, to spring’, in Germanic languages – to the meaning ‘to grow in the soil’. However, the names of green are characterised by a certain ambivalence, i.e. by hardly compatible structures of meanings. ‘Green’ denotes not only the freshness of spring nature, joy of life, etc., but is also a sign of poison, illness and decay. It seems that the semantics of the Lithuanian word *žalias* (green) also illustrates the discrepancy of the separate meanings of the world as well as opposite

evaluation of the same phenomenon (feature). This paper aims at explaining the complicated semantics of the word and is an attempt to reveal elements of the nation's world-view reflected in it. Main research materials are the corpus of the Lithuanian language (over 1,000 concordance lines), as well as the materials of the Dictionary of the Lithuanian Language.

The prototype of green is the colour of the fresh grass, leaves of the trees. It is the basis for the very frequent metonymic usage of the word – the descriptions of trees, forests, meadows or any area of land, covered with greenery. Quite numerous derivative metaphoric meanings that are more or less distinct, are also based on the prototypical meaning of *žalias* (green): 1) 'unripe', about fruit or berries, 'unseasoned', about firewood and boards, 'undercooked' about food, 'unprocessed', about skin, fur, material, 'immature' about a person, lacking necessary experience, 'unfinished' about work, or 'incomplete' about a statement or an idea; the meaning that seems to be specifically Lithuanian – 'strong, firm; growing, exuberant' (*Žali buvo vyrai; gyvenimas toks žalias, toks šviesus* (Men were strong; life is so exuberant, so light)).

Other meanings of *žalias* (green) can be hardly traced to the prototypical meaning and linguists explain them differently. Green colour is related to the chthonic world (deep green water, mysterious green beings that live in water – mermen, mermaids, their green hair, eyes and skin, green moonlight). Green is also the colour of decay, disappearance, negative emotional experiences or physical fatigue (*pažaliavusios dešros, pažaliavęs iš pykčio, akyse žalia* (sausages that look green, green with anger, green in the eyes)).

In our opinion, the ambivalence of green can be explained by a double opposition: 1) *the world of vegetation: a man* with an implication „greens – not green“, and 2) *a man : chthonic world* with an implication „not greens – green“. Therefore, green has a positive connotation, when a man is compared with the lush world of vegetation, and negative, when a man is opposed to chthonic world that is alien to him.

